

*Стойко Олена Михайлівна, кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*

**ФЕНОМЕН ЕТНОРЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ
ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ**

Етнорегіональні партії до останнього часу залишалися малодослідженим феноменом у політології, незважаючи на значний ріст кількості регіональних партій в Європі та світі загалом в кінці 1970-х – на початку 1980-х років. Загострення міжетнічних відносин, у тому числі внаслідок міграційних процесів, поглиблення децентралізації, посилення регіоналізації створюють сприятливі передумови для їх розвитку як у федеративних, так і унітарних державах, та привертають увагу дослідників.

Насамперед зауважимо про складність розрізнення етнічних партій від регіональних. Очевидно, що політичні партії, що орієнтуються на національні чи аскриптивні характеристики, такі як мова, релігія чи етнічність, відносяться до етнічних, а ті, що мають територіальні характеристики, – до регіональних. Дж. Лейн та С. Ерссонс визначають етнічну партію як організацію, «створену для захисту інтересів групи, яку вона представляє»¹. Як правило, її орієнтація проявляється у виборі назви партії та програмі діяльності. Д. Урвін стверджує, що, на відміну від них, регіональні партії є більш різноманітними у своїх цілях та інших видах діяльності².

У найбільш загальному розумінні регіональні партії – це партії, що змагаються та отримують голоси лише в одному регіоні країни. До їх особливостей, що відрізняють їх від інших типів партій, належать: 1) географія електоральної бази, зосереджена в рамках конкретної території; 2) лобювання інтересів територіального утворення: програмні засади діяльності передбачають створення сприятливих умов для розвитку власного регіону (врахування його соціально-економічних особливостей, просування відповідних проектів – будівництво великих інфраструктурних об'єктів, надання економічних преференцій певним галузям економіки), або ж кількох сусідніх регіонів (реалізація міжрегіональних проектів).

Для досягнення своїх цілей регіональні партії вдаються до: 1) участі у виборах до регіональних та загальнонаціональних представницьких органів; 2) переходу в опозицію на знак протесту проти чинного політичного режиму; 3) неполітичних, силових методів досягнення поставлених цілей (підтримка або співпраця з терористичними організаціями (наприклад, ЕТА, Ірландська республіканська партія)). Як правило, вони поєднують ці стратегії одночасно, або використовують на різних етапах свого розвитку.

Зауважимо, що регіональні партії це не завжди продукт регіональних відмінностей, оскільки вони сприяють формуванню політичної ідентичності відповідно до регіональних розмежувань. Більше того, вони можуть створювати ці ідентичності, маніпулюючи думкою мешканців певної території. Іншими словами лідери регіональних партій можуть використовувати регіональні

відмінності для формування територіальних ідентичностей, але регіональні відмінності не обов'язково призводять до утворення регіональної ідентичності.

Однак оскільки все більше соціальних конфліктів подаються крізь призму ущемлення прав меншин (етнічних, мовних, конфесійних), які зазвичай компактно проживають на певній території, то на практиці досить важко встановити відмінності між етнічними та регіональними партіями. Тому в подальшому ми будемо послуговуватися терміном етнорегіональні партії.

Як правило, етнорегіональні партії є продуктом історичного розвитку або ж побічним результатом децентралізаційних реформ. Історично цей тип партій сформувався у Канаді. Її федеративний устрій став результатом компромісу між Квебеком та Онтаріо, які на перших етапах державотворення мали рівне представництво у законодавчому органі, хоча британські протестанти в Онтаріо були численнішими, ніж французькі католики в Квебеку³. Мешканці Онтаріо вимагали представництва виходячи з кількості населення, а квебекці виступали проти скасування рівного представництва суб'єктів федерації. Канада вирішила цю дилему шляхом накладання американського федералізму на британські парламентські інститути. Федералізм дав змогу Квебеку захистити свою мову та релігію, дозволивши представництво відповідно до кількості населення у федеральному законодавчому органі. Безпосереднім наслідком стало ослаблення сильного регіонального поділу у партійній системі. Регіональні партії виникали у різні періоди, але всі вони або з часом зникли, чи стали загальнонаціональними, до тих пір, поки Квебецький блок отримав більшість місць у квотах, що виділялися провінції для представництва у федеральних органах влади протягом шести виборів (з 1993 по 2008 роки), однак програв на останніх двох у 2011 та 2015 році. Сьогодні популярність партії серед квебекців знизилася до рекордного показника у 19%.

У Європі поява етнорегіональних партій прямо чи опосередковано пов'язана з децентралізаційними процесами. В Об'єднаному Королівстві деволуція мала асиметричний характер щодо таких регіонів як Північна Ірландія, Шотландія та Уельс. Північна Ірландія має власну партійну систему, центровану навколо питань її політико-правового статусу. Створення парламенту Шотландії після референдуму в 1997 році не допомогло Шотландській національній партії (ШНП) перемоги у загальнонаціональних виборах: вона отримувала близько 19% голосів шотландців на трьох парламентських виборах як до, так і після створення регіонального представницького органу. На парламентських виборах 2015 року ШНП вперше за своє існування отримала абсолютну кількість місць, закріплених за Шотландією у Палаті представників – 56 з 59. Попередній найкращий показник був 11 місць у 1974 році, а найгірший – 2 місця в 1979 та 1983 роках. Популярність Партії Уельсу значно відставала від ШНП, хоча створення Ради Уельсу дало їй змогу покращити свій рейтинг серед мешканців: з середнього показника в 8,7% на трьох попередніх виборах, до 12,7% на трьох виборах, що були проведені після деволуції.

В часи Другої Іспанської республіки (1931-1939) регіональні партії в Каталонії, Країні Басків та Галіції успішно домоглися автономії, однак встановлення режиму Ф. Франко зупинило децентралізацію. Однак Наваррі, яка підтримувала боротьбу майбутнього диктатора, вдалося зберегти свої права. Після повалення режиму Ф. Франко регіональні партії знову виникли у Каталонії, Країні Басків та Галіції, вимагаючи більшого ступеня автономії.

В Італії етнорегіональні партії практично були відсутні до завершення «холодної війни». Ліга Півночі почала набувати популярності у 1992 році серед північних регіонів, після того як партії-попередники з'явилися у Ломбардії, П'ємонті та Венето у 1987 році, майже через два десятиліття після початку децентралізації⁴.

Низка дослідників, такі як В. Банс⁵, Р. Брубейкер⁶, В. Кімліка⁷, У. Райкер⁸, Ф. Родер⁹, Дж. Снайдер¹⁰, А. Степан¹¹ вважають, що децентралізація ослаблює напругу міжетнічних відносин, інші побоюються, що вона опосередковано посилює політичні відмінності між центром та регіонами, де проживає етнічна меншина. Так Я. Ластік¹² і Д. Мідовнік¹³ стверджують, що децентралізація опосередковано посилює міжетнічні розмежування. Надання суттєвих повноважень регіонам може сприяти розвитку етнорегіональних партій, зацікавлених у мобілізації електорату за рахунок актуалізації проблем етнічних меншин. Замість того, щоб створити умови для задоволення потреб етнічної групи децентралізація може стимулювати етнорегіональні партії до більш активної діяльності. В свою чергу Дж. Соренс стверджує, що децентралізація не сприяє сеціонізму¹⁴.

Д. Бранкати на основі аналізу результатів парламентських виборів протягом 1994-2002 років у 39 країнах дійшов висновку, що політична децентралізація посилює позиції регіональних партій, які, в свою чергу, мають незначний вплив на процеси децентралізації¹⁵. При цьому особливе значення має кількість і розмір регіонів, а також часовий проміжок між проведенням загальнонаціональних і місцевих виборів, компактність проживання етнічних меншин: наявність великих регіонів, розведення у часі загальнонаціональних та місцевих виборів, територіальна концентрація етнічних груп посилює регіональні партії. При цьому тип виборчої системи майже не впливає на успіх регіональних партій, але має значення спосіб встановлення меж виборчих округів.

В свою чергу Д. Люблін¹⁶, який проаналізував результати етнорегіональних партій в 71 демократичній країні з 1990 по 2011 рік, стверджує що взаємозв'язок між децентралізацією та впливовістю етнорегіональних партій відсутній. На його думку децентралізація стимулює етнорегіональні партії до активності, однак децентралізаційні інститути самі по собі не призводять до помітного успіху етнорегіональних партій. Зрештою він доходить висновку, що децентралізація не має позитивного впливу на соціальні розмежування ні в етнічному, ні етнотериторіальному вимірі.

На нашу думку, перспективи розвитку етнорегіональних партій залежать не лише від кількості повноважень, що передаються на регіональний та місцевий рівні в ході децентралізації. Слід враховувати і економічний (погіршення економічної ситуації спонукатиме заможні регіони домагатися більшої автономії), політичний (намагання окремих сил дестабілізувати ситуацію в країні шляхом загострення етнічних, регіональних протиріч) та демографічний (зростання кількості мігрантів) чинники.

В Україні етнорегіональні партії поки що відсутні. Згідно законодавства, у державі можуть створюватися лише загальноукраїнські партії, оскільки процедура реєстрації нового суб'єкта політичного життя вимагає представлення підписів не менше 10 тисяч громадян України, які мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим (ст. 10 Закону України «Про політичні партії в Україні»¹⁷).

Однак за результатами виборів до обласних рад в жовтні 2015 року можна говорити про існування так званих місцевих партій, електоральна база яких обмежена певною територією, і які не висувають вимог щодо її особливого статусу. Напередодні проведення цих виборів за півроку у Мін'юсті було зареєстровано 75 політичних партій, з них 41 – цілком нові. Низці політичних партій, в тому числі і новоствореним, вдалося подолати 5% бар'єр і увійти до складу обласної ради у різних регіонах держави. Їх можна класифікувати на такі види: 1) партії вождистського типу, лідери яких свого часу обиралися по мажоритарному округу в області; 2) постмайданні партії, поява яких стала результатом активізації громадянського суспільства; 3) провладні або промерські партії, у списках яких широко представлені місцеві чиновники; 4) лобістські, що відстоюють інтереси крупного бізнесу на місцевому рівні, на який по мірі поглиблення децентралізації буде передаватися все більше повноважень; 5) власне етнічні партії, представлені лише «КМКС» Партія угорців України, яка отримала 12,5% голосів на виборах до Закарпатської облради.

Подальші перспективи розвитку цих політичних партій значною мірою залежатимуть не лише від успішності роботи їх депутатів у представницькому органі, а й від ходу децентралізаційної реформи. Очевидно, що чим більше повноважень буде передано органам місцевого самоврядування, тим більший вигреш отримають політичні партії у результаті перемоги на місцевих виборах. Потенційну небезпеку несе в собі закріплення у Конституції України особливого статусу окремих районів Донецької та Луганської областей та прийняття спеціального закону про проведення виборів до їх органів місцевого самоврядування. Такий крок створить сприятливі умови для появи в Україні власне регіональної партії, що відстоюватиме інтереси даних територій навіть всупереч загальнонаціональним. Це може стати прикладом для наслідування в інших регіонах країни, що у кращому випадку призведе до федеративного устрою, а в гіршому – дезінтеграції держави.

Отже, беззаперечних доказів позитивного або негативного впливу децентралізації на стан міжетнічних та міжрегіональних відносин у країні немає. Щоб мінімізувати можливий позитивний вплив децентралізованих інститутів на позиції етнорегіональних партій слід мінімізувати вплив регіональних органів влади на загальнонаціональну політику країни та уникати концентрування представників меншин в рамках одного регіону. В Україні слід утриматися від будь-яких кроків, що ослаблюють унітарний устрій та зобов'язати політичні партії реєструвати своїх кандидатів до обласних і місцевих рад на 2/3 території країни, що ускладнить появу етнорегіональних партій.

Список використаних джерел

- ¹ Lane J. E., Ersson S. O. *Politics and society in Western Europe*. L.: Sage, 1991. P. 104.
- ² Urwin D. Harbinger, fossil or fleabite? «Regionalism» and the West European party mosaic // Daalder H., Mair P. *Western European party systems*. L.: Sage, 1983. P. 227.
- ³ Moore C. *1867: How the fathers made a deal*. Toronto: McClelland and Stewart, 1997.
- ⁴ Newell J. *Parties and democracy in Italy*. Burlington, VT: Ashgate Publishing, 2000.
- ⁵ Bunce V. *Subversive institutions*. N.Y.: Cambridge University Press, 1999.
- ⁶ Brubaker R. *Nationalism reframed*. N.Y.: Cambridge University Press, 1996.
- ⁷ Kymlicka W. Is federalism a viable alternative to secessionism? // Lehning P. *Theories of secession*. N.Y.: Routledge Press, 1998. P. 111–150.
- ⁸ Riker W. *Federalism: Origin, operation, significance*. Boston: Little, Brown, and Company, 1964.
- ⁹ Roeder P. *Where nation-states come from*. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007.
- ¹⁰ Snyder J. *From voting to violence*. – N.Y.: W.W. Norton and Company, 2000.
- ¹¹ Stepan A., Linz J., Yadav Y. *Crafting state nations*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011.
- ¹² Lustick I., Miodownik D., Eidelson R. Secessionism in multicultural states: Does sharing power prevent or encourage it? // *American Political Science Review*. 2004. Vol. 98. № 2. P. 209–229.
- ¹³ Miodownik D., Cartrite B. Does political decentralization exacerbate or ameliorate ethno-political mobilization? // *Political Research Quarterly*. 2010. Vol. 63. № 4. P. 731–746.
- ¹⁴ Sorens J. The cross-sectional determinants of secessionism in advanced democracies // *Comparative Political Studies*. 2005. Vol. 38. № 3. P. 304–326.
- ¹⁵ Brancati D. *Peace by design*. N.Y.: Oxford University Press, 2009. P. 223.
- ¹⁶ Lublin D. Dispersing authority or deepening divisions? Decentralization and ethno-regional party success // *The Journal of Politics*. 2012. Vol. 74. № 4. P. 1079–1093.

¹⁷ Про політичні партії в Україні; Закон України від 05.04.2001 № 2365-III // Голос України. – 2001. – 12 травня.

*Гордієнко Михайло Григорович, кандидат політичних наук, доцент,
Університет державної фіскальної служби України (Ірпінь)*
**АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: АРТИКУЛЯЦІЯ
МІСЦЕВИХ ІНТЕРЕСІВ ЧИ КЛАНОВОЇ ІЄРАРХІЧНОСТІ**

З часів руйнації радянського абсолютизму в незалежній Україні суттєво не змінилася ієрархічна модель політичної системи. Вона, як і за комуністичної доби, базується на адміністративно-бюрократичному й силовому алгоритмі реалізації владних повноважень. Корумпована ангажованість, аморальність, делітантизм й колаборанська сутність нашої псевдоеліти з одного боку, та фрустрація і байдужість суспільства з іншого, привели до реалізації шовіністичних проектів окупації українських територій та маргіналізації державності. Деструктивний алгоритм українського політогенезу стимулювало те, що національно-демократичні сили завжди були в меншості й надмірно переймалися боротьбою зі своїм ідеологічним супротивником – комунізмом. Демократи прагнули не допустити комуністичного реваншу, але натомість не змогли відвернути олігархічний шабаш. Тому **вектор розвитку новітньої України визначається кланово-олігархічними угрупованнями, а не самоврядними громадами чи демократичними інститутами.** Криза самоврядування територіальних громад є спадщиною радянського минулого, яку потрібно якомога швидше долати. Бо коли слабкі місцеві громади, то дуже комфортно приживається авторитарна вертикаль корумповано-номенклатурної влади на чолі з президентом. У результаті маємо те, що Україна замість розвитку свого інтелектуального і промислового потенціалу **потрапила в пастку синхронії великого бізнесу і корумпованої влади,** яка не тільки варварським способом здійснює приватизацію держави, а й без жодних утисків сумління розмінює національні інтереси держави на власні статусні та матеріальні преференції.

Екзальтована політична динаміка сьогодення підтверджує цілком реальну загрозу чергового поневолення української державності неоімперською ордою Кремля. Це усвідомлює не вітчизняний істеблішмент, а пасіонарні українці, які не шкодуючи свого здоров'я і життя пішли боронити Батьківщину. Наразі для пострадянської України закінчився романтично-споглядальний та етатистсько-споживацький етап буття і започатковується активна фаза утвердження політичної нації. Чиновницькій диктатурі та свавіллю влади сьогодні з'являються гідні опоненти, які рекрутуються з людей, що пройшли випробування Майданом і гартують свій соціальний імунітет у війні на Донбасі. **Ця жертовна когорта індивідів сповідує дієвий патріотизм і мислить європейськими стандартами, для яких авторитарно-централізована влада є соціальною аномалією.** Тому принципово важливим